DOI: [10.32702/2307-2156-2019.2.101](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.2.101)

УДК 323.17:316.42

*М. І. Балан,
здобувач кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України*

СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ

*Mykola Balan
applicant of the Department of Globalistics, European Integration and National Security,
National Academy of Public Administration, the President of Ukraine*

RISK SOCIETY: DESTABILIZATION OPPORTUNITIES

У другій половині ХХ ст. гуманітарна думка поповнилась новим напрямком аналізу суспільно-політичних відносин – теорією «суспільства ризику». Головною причиною цього стало зміщення акцентів у логіці суспільного розвитку. Якщо головним стимулом соціальної активності та показником успішності індивіда чи соціальної групи в індустріальних суспільствах було накопичення й розподіл багатств, то в суспільствах ризику його чітко вираженою якісною ознакою стало виробництво, накопичення та розподіл різнопланових загроз і небезпек. На цій основі здатні виникати особливо гострі суспільно-політичні конфлікти та ситуації критичної дестабілізації суспільних взаємин. Концепт «суспільства ризику», отримавши цілісне наукове оформлення, став впливати на основні мотиваційні чинники діяльності держав, соціальних груп, окремих індивідів.

Слід враховувати більш широке використання в українській науковій думці та безпековій практиці термінологічної тріади «виклик – загроза – небезпека», які у західній традиції позначаються як «ризики». Перелік загроз національній безпеці, що присутні (можуть виникнути) у важливих суспільних сферах України отримав закріплення в законодавстві з питань національної безпеки. Донедавна спостерігалось кількісне збільшення списку загроз, представлених у відповідних законах і стратегіях. Закон України від 20.06.2018 р. «Про національну безпеку України» запровадив більш гнучкий спосіб констатації загроз. Передбачається, що вони періодично оприлюднюватимуться на сторінках відповідних стратегій (національної безпеки, воєнної безпеки, кібербезпеки та ін.).

Ризики (виклики, загрози, небезпеки) безпосередньо екстраполюються на життєдіяльність соціуму у вигляді, відповідно, конфлікту, гострого конфлікту та антагоністичного конфлікту. В усіх цих випадках виникає дестабілізація суспільно-політичних взаємин, масштаб якої може бути локальним, значним, критичним. За таких умов необхідним є застосування державним керівництвом законних збройних формувань з метою виправлення ситуації, зниження гостроти конфлікту, відновлення суспільно-політичної стабільності.

In the second half of the twentieth century the humanitarian thought has been replenished with a new direction in the analysis of socio-political relations - the theory of "society of risk". The main reason for this was the shift in emphasis in the logic of social development. If the main stimulus of

social activity and an indicator of the success of an individual or a social group in industrial societies was the accumulation and distribution of wealth, then in the societies at risk it was clearly characterized by high-quality production, accumulation and distribution of diverse threats and dangers. On this basis, particularly acute socio-political conflicts and situations of critical destabilization of social relations arose. The society of risk has been influenced by the main motivational factors of the activities of states, social groups, individuals.

It should take into account the wider use in the Ukrainian scientific thought and security practice of the terminology triangle "challenge - threat - danger", which in the western tradition are designated as risks. The list of threats to national security that are present (may arise) in important public spheres of Ukraine, has been consolidated in the legislation on national security issues. It is about the Law of Ukraine of 2003 "On the Principles of National Security of Ukraine", the National Security Strategy of Ukraine 2015, the Strategy of Cyber security of Ukraine 2016 and the Doctrine of Information Security of Ukraine 2016. The total number of threats presented on their pages exceeded 120. Among them, particularly dangerous threats recognized as a result of the efforts of modern Russian leadership to restore control over Ukraine, to destroy the prospect of its development on the principles of its own statehood. The 2015 National Security Strategy explicitly refers to "the aggressive actions taken by Russia to exhaust the Ukrainian economy and undermine social and political stability with the aim of destroying Ukraine and capturing its territory". This convincingly confirms the status quo of Ukraine as a "risk society".

Some scientists were asked to develop and approve the "Passport of threats to national security of Ukraine" and be guided by its instructions in necessary situations. However, the Law of Ukraine dated June 20, 2018 "On National Security of Ukraine" introduced a more flexible way of monitoring threats. It is anticipated that they will be published periodically on the pages of relevant strategies (national security, military security, cyber security) using the formula "here and now". This will increase the possibility of their adequate awareness and improve the quality of measures aimed at overcoming them.

Risks (challenges, threats, dangers) are directly extrapolated to the vital activity of the society in the form, respectively, of conflict, acute conflict and antagonistic conflict. In all these cases, there is a destabilization of socio-political relations, the scale of which may be local, significant, and critical. Under such conditions, it is necessary to use the state leadership of legitimate armed formations in order to remedy the situation, reduce the severity of the conflict, and restore social and political stability. Implementation of these plans is possible on the basis of further strengthening of democratic statehood, development of the modern security and defense sector, as well as wide involvement of civil society in solving security, defense and stabilization issues.

Ключові слова: *ризик; суспільство ризику; виклик; загроза; небезпека; національна безпека; законодавство; політичні конфлікти; суспільно-політична стабільність.*

Key words: *risk; society of risk; challenge; threat; danger; national security; legislation; political conflicts; socio-political stability.*

Постановка проблем у загальному вигляді. Загальна кількість деструктивних впливів, спрямованих проти організованого людського середовища, невинно зростає. Теорія національної безпеки для їх позначення пропонує наступний термінологічний ряд: деструктивні впливи низької та середньої інтенсивності – це виклики, високої інтенсивності – загрози, критичної інтенсивності – небезпеки. У західній аналітичній традиції виклики, загрози та небезпеки комплексно позначаються терміном «ризик». Оскільки генерування ризиків стає невід’ємною властивістю сучасних соціумів, наприкінці XX ст. західними дослідниками запропоновано їх позначати як «суспільства ризику». Зміщення акцентів у питаннях визначення якості суспільних трансформацій є принциповим. Якщо суспільства доіндустріального (до XVIII ст.) й індустріального (XVIII-XX ст.) періодів людської історії були орієнтовані на виробництво й накопичення багатств, то суспільства ризиків своєї якісною відмінністю мають виробництво й накопичення ризиків у ключових сферах людської життєдіяльності. Разом з тим, дослідження якісних особливостей «суспільства ризику», його впливу на ключові соціальні інститути та особливості їх функціонування лише започатковано. Нижче пропонується визначити особливості впливу

«суспільства ризику» на суспільно-політичну стабільність як базову характеристику владно організованих спільнот будь-якої історичної епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій по темі. Осмислення «суспільства ризику» є чітко сформованим напрямком наукової рефлексії проблематики соціогенезису в західних країнах. Про це свідчать праці У.Бека, Е.Гіденса, Р.Еріксона, К.Лау, Н.Лумана. В Україні ця тема отримала розвиток у працях В.Воронкової, О.Горбняк, В.Горбуліна, О.Дейнеки, Д.Демчука, О.Євтухова, Р.Карагіоза, А.Качинського, О.Кіндратець, М.Козловця, В.Кривошеїна, В.Крутія, М.Лукашевича, А.Моїсєвої, М.Недюхи, С.Сытарського, В.Смолянюка, О.Соскіна, В.Торяника, Т.Удовиської, Н.Чоловської, Т.Шоріної, В.Юрчишина, інших вчених. За межами України цю проблематику розвивають Г.Бехман, Ю.Воробйов, В.Гришаєв, М.Зубок, К.Ісаєв, М.Ковальова, С.Красіков, П.Тищенко, В.Черкасов, О.Яницький та ін. Проблематикою суспільних ризиків (насамперед політичних, економічних, воєнних, комунікативних) опікуються практично всі аналітичні центри, створені в державних установах, при міжнародних організаціях, серед громадських активістів. Загальна кількість статей, доповідей, опитувань, присвячених ризикам, невпинно зростає. Проте, попри наявність значного кола розробок, доводиться констатувати недостатню кількість фундаментальних теоретичних напрацювань, що стосуються перехідних суспільств, які за своєю природою є «суспільствами ризику».

Цілі статті. Розкрити якісні особливості «суспільства ризику». Довести можливість застосування теорії національної безпеки (тріади «виклики – загрози – небезпеки») щодо аналізу процесів накопичення ризиків у сучасному українському суспільстві. Здійснити кількісний та якісний аналіз сукупності загроз, оприлюднених у вітчизняних нормативно-правових актах, що стосуються національної безпеки. Пояснити кореляційні співвідношення між ризиками, конфліктними ситуаціями та дестабілізаційними проявами суспільно-політичних взаємин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні основи концепту «суспільство ризику» розроблено Ульріхом Беком (Німеччина) та Ентоні Гіденсом (Великобританія). За їх активної участі аналіз суспільних процесів став будуватися на основі врахування не стільки позитивно-конструктивного, скільки негативно-руйнівного досвіду взаємодії соціальних акторів, що прагнуть досягти наміченої мети (доволі часто – у будь-який спосіб). Різниця між традиційним суспільством та суспільством ризику є принциповою: перше продукує й накопичує багатства (матеріальні цінності, гроші, технології, комунікації), друге – пропонує чимраз ширшу сукупність ризиків, які також здатні накопичуватися, втягуючи в орбіту свого впливу все більше коло соціальних акторів.

На наш погляд, підвищенню уваги науковців до ризику як комплексного вияву нестабільної природи суспільної еволюції суттєво посприяв історичний контекст кінця ХХ – початку ХХІ ст. з його глобальними дезінтеграційними проявами (розпадом держав, крахом ідеологій, девальвацією державного суверенітету, зниженням дієвості безпекових систем, поширенням тероризму, «розповзанням» зброї масового ураження тощо). За таких умов зміщення уваги дослідників на ризиково-деструктивні аспекти еволюції світу людини виглядають виправданими з точки зору збагачення пізнавального потенціалу теорії національної безпеки, обороноздатності, державного управління, міжнародних відносин, воєнної стратегії та ін.

Вживаний вище термін «ризик» (*англ. risk*) слід розуміти як «можливість або небезпеку постати перед прикрими наслідками». Ризик виступає як аспект невизначеності, можливість прояву ситуацій, що не мають однозначного результату (рішення) [1, с. 593]. Історичною аксіомою виглядає наступне твердження: суспільне життя просякнуте ризиками, спосіб практичної об'єктизації яких може коливатись у широких межах. Старт збройно-ядерної епохи людства, що відбувся у 1945 р., поєднав ризик ядерної війни з вірогідністю самознищення людства. Саме тому наприкінці 1950-х років виникли тісно пов'язані між собою комбіновані наукові школи «ризикології» та «конфліктології». Їх метою стало осмислення реальних та потенційних ризиків як рушійної сили конфліктних ситуацій, включно з фатальними формами взаємодії антагоністичних сторін. При цьому ризик не слід плутати з невизначеністю. Ризик ґрунтується не лише на певних якісних оцінках, а й кількісних прорахунках, тоді як невизначеність цього не допускає.

У широкому сенсі суспільством ризику прийнято вважати соціум, який під впливом внутрішніх, техногенних або антропогенних впливів з однаковою вірогідністю може зумовити як матеріальні й духовні втрати певного суб'єкта діяльності (людини, групи, співтовариства, суспільства в цілому), так і забезпечити його переваги й здобутки (матеріальні блага, соціальний і культурний капітал). Нормою функціонування такого суспільства є або може стати надзвичайний стан як перманентне відтворення ризику в кожному акті соціального виробництва [2, с. 390]. Відповідно, позитивна логіка суспільного розвитку, яка домінувала в доіндустріальних та індустріальних суспільствах та базувалась на накопиченні й розподілі багатств, сублімується (заміщується) негативною логікою виробництва й поширення ризиків, природа яких може значно відрізнятися. Зокрема, ризики можуть: а) бути результатом неакцентованої (випадкової) дії чи бездіяльності уповноважених осіб чи соціальних інститутів; б) продукуватися природним шляхом як необхідний етап суспільної еволюції; в) цілеспрямовано створюватися й імплементуватися у тканину суспільних відносин зацікавленими силами: провладними або опозиційними структурами, засобами політичної реклами, представниками політичних партій, конкуруючими групами інтересів, екстремістськими угрупованнями (у тому числі збройними). Найбільш небезпечним є останній різновид процесу продукування й поширення ризиків, оскільки передбачає їх ініціативне створення з метою деструктивного впливу на усталені соціальні інституції з метою реалізації власних інтересів.

Ризикам, за У.Беком, властиві наступні риси: глобальне поширення, розмитість впливу (невідчутність), віддаленість, невидимість, невизначеність, ірраціональність, невідомість, здатність до всепроникнення, складність страхування. Особливо важливими слід вважати глобалізаційні аспекти виникнення ризиків, а також економічну модернізацію країн та глобалізацію соціальних відносин. Це надає процесам виробництва, накопичення, концентрації, розподілу та поширення ризиків максимально можливих масштабів [3]. При цьому суттєво послаблюється значення інститутів громадянства, національних особливостей, державних кордонів, міграційних обмежень та інших суверенних ознак держави. Небезпечною виглядає тенденція інтеграції суспільств ризику, що існують в межах окремих країн, в умовну глобальну конструкцію. У такому випадку доведеться визнати наявність не окремих «вогниць ризику», а «цивілізації ризику» в цілому, що погіршить її шанси на поступальний розвиток [4, с. 384].

Осмислюючи сутність наявних суспільств, що зазнають дестабілізаційних впливів, Е.Гідденс вводить дещо абстраговане поняття «середовище ризику», яке доцільно застосовувати як в умовах чітко фіксованої державності, так і в умовах її відсутності. До проявів «середовища ризику» ним пропонується віднести: а) загрози та небезпеки суспільного походження; б) загрози насильства над людиною, що є результатом насичення воєнної сфери високотехнологічними розробками; в) загрози усвідомлення недоцільності людського існування взагалі [5]. Відзначаючи продуктивність такого підходу, вважаємо за необхідне до цього додати вказані вище ризики та небезпеки техногенного й природного походження, потенціал дестабілізації яких, спрямований проти соціуму, продовжує прогресувати.

Виходячи з наведених вище міркувань, Е.Гідденс пропонує розуміти розвиток суспільства ризику як поєднання двох процесів – структуризації та інституалізації. Структуризація означає відтворення соціальних норм, правил суспільної взаємодії в чітко визначених просторово-часових рамках. Інституалізація передбачає створення й закріплення найбільш сучасних (модернових) політичних інститутів і практик, метою яких має стати адекватне реагування політичної системи (держави) на дестабілізаційні впливи. Структуризація та інституалізація, утворюючи стійку суспільну макроструктуру, конструюють необхідний формат влади, здатний ефективно протидіяти різноплановим ризикам [6].

В українському науковому просторі концептуалізацію суспільства ризику в його прив'язці до реалій ХХІ ст., зокрема в контексті продукування ризиків в умовах гібридної війни, здійснив В.Крутий [7, с. 7-8]. На основі аналізу російського вторгнення в Україну, російських впливів на західні демократії та пострадянські держави цей науковець зазначає, що складовою гібридної війни є цілеспрямована «гібридизація» політичної системи суспільства, з яким ведеться боротьба, тобто її насичення різноплановими ризиками, що означає дестабілізацію суспільства загалом. Такий пізнавальний підхід слід визнати продуктивним: при аналізі складних (конфліктних) форм взаємодії суспільно-політичних суб'єктів продуктивним виглядає виокремлення дихотомії «ризиків – дій, спрямованих на їх подолання». На такій основі можливим стає усвідомлення широкого спектру дестабілізаційних (стосовно суспільних устоїв) впливів та спрямованості дій влади щодо їх подолання.

У вітчизняній науковій традиції, що постала як синтез теорії національної безпеки, державного управління та ризикології, ризики доцільно диференціювати на кілька деструктивних сил різної інтенсивності – виклики, загрози та небезпеки. Якщо звернутися до творчого спадку Е.Гідденса, це означає структурувати ризики відповідно до рівня їх дестабілізаційного впливу.

У науковій літературі виклик визначається як «подія, явище, процес, інші фактори, які, за наявності певних умов, одночасно можуть бути оцінені і як можливі небезпеки, і як додаткові можливості стосовно реалізації національних інтересів» [8, с. 91]. Загрозою визнаються «події, явища, процеси, які створюють небезпеку національним інтересам (перешкоджають їх реалізації) та формують певну можливість спричинення збитків (шкоди) національним цінностям» [8, с. 435]. Небезпечною вважається «можливість за певних умов набуття явищем (предметом, процесом, соціальним феноменом) здатності адресної дії на той чи інший предмет та спричинення йому відчутної шкоди, збитку» [8, с. 243].

Різниця між названими деструктивними впливами є наступною. Найбільш поширені у суспільній життєдіяльності виклики доцільно сприймати як численні повсякденні імпульси, які сприймаються як даність (необхідність ситуативного коригування та адаптації). Це можуть бути інтенсивна підготовка до важливих політичних подій (виборів, референдумів), зростання цін, збіднення інформаційного середовища, погіршення природних умов чи відхилення у стані здоров'я конкретної людини. Способом протидії подібним впливам як правило є корекція індивідуальної та групової поведінки, яка не призводить до глибинних змін у структурі та способі життєдіяльності людини (соціальної групи).

Загроза – соціальна, техногенна, природна – є більшим деструктивним впливом порівняно з викликом. Виникнення загрози (сукупності загроз) означає суттєве підвищення ймовірності послаблюючого або руйнівного впливу зовнішньої або внутрішньої сили на об'єкт. Результатом практичного втілення загрози може стати суттєве порушення базових характеристик об'єкта, що призведе до якісних перетворень у його структурі та алгоритмі функціонування. За сумарною кількістю загроз у суспільних реаліях спостерігається менше, ніж ризиків, проте наслідки їхнього впливу мають набагато сильніший резонанс та потребують більших зусиль для подолання загрозової ситуації.

Небезпека є крайньою формою деструктивного впливу. Саме небезпеки в особливо гострій формі ставлять об'єкт перед вибором: або мобілізуватись, вступити в батальну фазу конфлікту й виграти (уціліти), або бути трансформованим стороною, яка перемогла, до принципово іншого вигляду, або бути знищеним.

Суспільні події, наслідком яких є значні людські жертви (війни, збройні конфлікти, геноцид, техногенні катастрофи, природні лиха та ін.) кваліфікуються як небезпеки, що отримують значне емоційне забарвлення та зберігаються у колективній (національній) пам'яті впродовж тривалого часу.

Свого часу С.Сітарський побудував цікаві кореляції між ризиками та політичними конфліктами. Як ним було доведено, політичний конфлікт (процес) та національна безпека (стан) безпосередньо пов'язані між собою. Категорії дисфункціонального впливу на стан безпеки, якими є виклик, загроза, небезпека, – можуть бути альтернативно визначені як «конфлікт», «гострий конфлікт» та «антагоністичний конфлікт» у стадії їх визрівання. Останній загрожує самому існуванню держави та вимагає негайних дій щодо його подолання [9, с. 7].

Апроксимація згаданої вище тріади «виклики – загрози – небезпеки» на категорію «суспільна (суспільно-політична) дестабілізація» може бути здійснена по аналогії з викладеною вище схемою. Виклики альтернативно можна визначити як ймовірну причину локальних дестабілізацій, що коригують (проте не змінюють) якість суспільних відносин у їх фрагментарному вираженні. Загрози доречно сприймати як причину ймовірних якісних змін значного масштабу, які, впливаючи на суспільний порядок, не ставлять під сумнів життєздатність суспільної системи як такої. Небезпеки цілком спроможні стати причиною знищення певного суспільного фрагменту, суспільства загалом, а в умовах глобалізації – знищення світу людини в цілому. У такому сенсі вони гіпотетично виступають критичним проявом дестабілізації.

У суспільній практиці найбільш поширеним є використання загроз як маркера визрівання передумов високоїмовірних суспільних випробувань. У непрямій формі про це свідчить вітчизняне законодавство з питань національної безпеки. Розглянемо його більш докладно. Зокрема, у Законі України від 20.06.2018 р. «Про національну безпеку України» наведене визначення лише загроз, якими пропонується вважати «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [10]. Про визначення загроз і небезпек у цьому законодавчому акті не йдеться.

Доцільним пізнавальним кроком на погляд автора виглядає встановлення загальної кількості різнопланових загроз, присутніх у нормативно-правовому полі України. Зокрема, у Законі України від 19.06.2003 р. «Про основи національної безпеки України» (втратив чинність у 2018 р.) було конкретизовано сфери забезпечення національної безпеки та загрози, що існують (можуть виникнути) у кожній з них [11]. Статистика з цього приводу є наступною: зовнішньополітична сфера – була передбачена можливість об'єктивації 3 загроз, сфера державної безпеки – 8 загроз, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону – 10 загроз, внутрішньополітична сфера – 4 загрози, економічна сфера – 14 загроз, соціальна та гуманітарна сфери – 7 загроз, науково-технологічна сфера – 6 загроз, сфера цивільного захисту – 5 загроз, екологічна сфера – 7 загроз, інформаційна сфера – 5 загроз. Отже, йшлося про 12 сфер забезпечення національної безпеки, які реально чи гіпотетично містили 69 загроз загальнонаціонального рівня.

Критично зауважимо, що визначений на той момент перелік сфер, що стосувалися національної безпеки, не слід було вважати вичерпним. У згаданому Законі практично не йшлося про енергетичну, фінансову, духовно-культурну, кібернетичну, етнонаціональну, міжконфесійну, демографічну, міграційну, продовольчу, морську та ін. важливі сфери забезпечення національної безпеки. Більш ніж очевидно, що кожна з них об'єктивно існує та містить власні специфічні загрози, не артикульовані у законодавчому порядку. Як наслідок, загальна кількість загроз могла б бути істотно більшою.

Розширення державно визначеного переліку загроз може відбуватися шляхом розробки інших документів, що стосуються національної безпеки. Наприклад, чинна (при цьому підзаконна) Стратегія національної безпеки України від 06.05.2015 р. до вказаних вище загроз додає «актуальні загрози національній безпеці України», гострота яких має конкретно-історичний характер [12]. Такими загрозами, зокрема, названі:

- агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території (7 позицій);
- неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України (5 позицій);
- корупція та неефективна система державного управління (3 позиції);
- економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення (9 позицій);
- загрози енергетичній безпеці (4 позиції);
- загрози інформаційній безпеці (2 позиції);
- загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів (2 позиції);
- загрози безпеці критичної інфраструктури (3 позиції);
- загрози екологічній безпеці (4 позиції).

Всього на сторінках Стратегії маємо 39 загроз, частина з яких загострена до стану реальних небезпек українській державності.

Слід врахувати й загрози, названі у чинних Стратегії кібербезпеки України від 27.01.2016 р. (6 визначень) та Доктрині інформаційної безпеки України від 29.12.2016 р. (7 визначень).

Загальна сума загроз, сформульованих у названих вище вітчизняних документах 2003, 2015 та 2016 років, становить 121. Подібна статистика переконливо засвідчила статус-кво українського суспільства як «суспільства ризиків», які одночасно виробляються і на основі внутрішніх проблем, й імпортуються із

зовнішніх суспільств, зокрема їх політичних, економічних, фінансових, енергетичних, екологічних, соціальних, духовно-культурних та ін. систем.

С.Сітарський таку «гонитву» за кількісним накопиченням переліку різнопланових конфліктів на сторінках відповідних нормативно-правових актів також коментує з критичних позицій: «...законодавство України з питань національної безпеки і оборони містить недостатньо структурований перелік загроз національній безпеці, серед яких домінують загрози (конфлікти) політичного ґатунку. Назрілим державотворчим кроком виглядає осучаснення переліку загроз, ... їх паспортизація та визначення алгоритмів дій легітимних органів державної влади з питань подолання (мінімізації)» [9, с. 8].

Позиція автора статті з цього приводу є наступною. Значна кількість загроз (121 визначення упродовж 13 років) є ідеальним намаганням врахувати максимально можливу кількість безпекових деструктивів. Подібна спроба не заперечує можливості подальшої «сферно-загрозливої» творчості. За цим проглядається можливість надмірного накопичення кількості загроз, наслідком чого може стати «втома» від них та запізнелість, млявість реагування навіть на ті, що постають у вигляді реальних небезпек. Очевидно, що потрібними стають інші державні підходи щодо визначення загроз, їх систематизації за інтенсивністю впливу, ймовірними збитками, можливостями мінімізації (подолання або переведення до розряду «виклики»).

Має прозвучати й інше застереження. Виходячи з безсумнівного превалювання у вітчизняній державно-управлінській традиції категорії «загроза», що спрямована проти національної безпеки, доречно вказати на небажаність її абсолютизації шляхом надання статусу універсальної методичної одиниці. Дається взнаки те, що загрози слабо підлягають математичній формалізації. Загроз надто багато, вони присутні практично в усіх суспільних сферах, при цьому їх перелік можна значно наростити. Загрози духовно-культурного ґатунку взагалі не підлягають математичній обробці. Маємо ситуацію, за якої відповідні математичні прахунки, що стосуються загроз, не можуть вважатися достатніми для формулювання всеосяжних висновків.

У зв'язку з цим неприйнятною виглядає пропозиція стосовно підготовки й затвердження органами влади документу на кшталт «паспорту загроз національній безпеці», побудованого на основі уніфікації загроз за статичними й динамічними ознаками, сферами прояву, ресурсним забезпеченням, очікуваними результатами та ін. показниками [8, с. 271]. Непередбачувана (непрогнозована) природа продукування загроз різними соціальними силами, як і нелінійний характер впливу загроз на різні суспільні сегменти, цілком здатні порушити наперед задані алгоритми аналізу політичних, економічних, інформаційних, воєнних та ін. деструктивних впливів, частина яких об'єдналась у «гібридні», тобто принципово інші порівняно з їх історичними попередниками.

Непряме визнання цих недоречностей присутнє на сторінках чинного Закону України від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України». Даний Закон не містить математично визначеної кількості загроз в чітко визначених сферах, як це було у Законі 2003 р. та інших нормативно-правових документах. Закон 2018 р. пропонує «широкий» підхід щодо визначення загроз: «Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України» [11].

Як бачимо, в умовах розвитку України як «суспільства ризику» держава обрала варіант періодичного уточнення переліку загроз на сторінках підзаконних нормативно-правових актів, не претендуючи при цьому на їх вичерпний список. Головне полягає у здатності державних органів чітко визначити тенденції розвитку загрозливих ситуацій та застосувати відповідні контрдії з метою їх подолання. Гнучке ставлення державних структур до категорії «ризик» своїм наслідком має розуміння категорії «дестабілізація» як процесу (ситуації), що потребують невинного моніторингу, швидкої диференціації на «дозагрозливий», «загрозливий» та «постзагрозливий» етапи, що відкриває можливість оптимізації владних дій у відповідь.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

1. Суспільство, виходячи з його складної природи, побудованого на єдності й боротьбі протилежностей, відчуває безперервний вплив викликів, загроз і небезпек (об'єднувальне слово – ризиків), які саме ж генерує. Ризики (внутрішні, зовнішні, комбіновані) доцільно визначити як потенційні чинники дестабілізації.

2. Ускладнення людської життєдіяльності, суперечливий характер глобалізації, розшарування людства на цивілізаційні кластери, неконтрольоване поширення зброї масового ураження, позиціонування деяких держав як новітніх імперій, деякі інші чинники призвели до трансформації більшості наявних суспільств у «суспільства ризику». Це безпосередньо стосується України, яка відчуває активні російські впливи, спрямовані на послаблення та руйнування української державності.

3. Основною формою практичного втілення ризиків у суспільні відносини є ініціація конфлікту зацікавленою стороною (сторонами). Гострота конфлікту залежить від багатьох чинників (його суб'єкт-об'єктної структури, масштабу, формату задіяних сторін, їх історичного досвіду, цільових, батальних, регулятивних, ресурсних та ін. показників). Проте в будь-якому випадку невід'ємним атрибутом конфлікту стає суспільна (суспільно-політична) дестабілізація.

4. Категорії «конфлікт», «суспільно-політична стабільність» та «національна безпека» тісно пов'язані між собою. Це означає, що виклики, загрози та небезпеки (націбезпечні характеристики) можуть

екстраполюватися на життєдіяльність соціуму у вигляді, відповідно, конфлікту, гострого конфлікту та антагоністичного конфлікту. В усіх трьох випадках виникає дестабілізація суспільно-політичних взаємин – локальна, значна, критична.

5. Суспільний конфлікт (дестабілізація) спроможні формалізуватися у вигляді громадського збурення, акту громадської непокори, збройного конфлікту, воєнного конфлікту, традиційної або гібридної війни. В будь-якому випадку подібний розвиток подій вимагає застосування державним керівництвом законних збройних формувань з метою виправлення ситуації, зниження гостроти конфлікту, його переведення у переговорну площину та застосування механізмів врегулювання.

6. Постконфліктне врегулювання конфлікту серед іншого означає зниження рівня суспільно-політичної дестабілізації, підвищення стабільних показників життєдіяльності держави і суспільства.

7. Сучасна Україна, являючи собою «суспільство ризику», поступово відмовляється від лінійного визначення загроз національній безпеці за принципом їх математичного накопичення «від документа до документа». Державою на законодавчому рівні передбачені підготовка та періодичне оновлення низки стратегій (національної безпеки, воєнної безпеки, кібербезпеки), інших документів, що фіксуватимуть наявні загрози, в тому числі комбіновані, відповідно до формули «тут і зараз». Це означає вихід України на рівень більш гнучкого (нелінійного) мислення в контексті подолання загрозливих ситуацій на основі інтеграції державних та громадських зусиль і можливостей.

8. Послаблення руйнівного потенціалу «суспільства ризику» (будь-якого, не лише українського) можливе на основі зміцнення демократичної державності, верховенства права, досягнення прозорості дій влади, реального забезпечення прав і свобод людини, розвитку громадянського суспільства, а також активізації міжнародної співпраці з широкого кола безпекових і оборонних питань.

У зв'язку з цим назрілим науковим запитом виглядають інституціональні аспекти державної та суспільної протидії викликам, загрозам і небезпекам. Зокрема, доречно з'ясувати ефективність політичної, економічної, інформаційної, інших суспільних систем, а також сектору безпеки і оборони з питань мінімізації загроз, звуження конфліктних рамок взаємодії суспільних суб'єктів, посилення стабільних параметрів еволюції світу людини.

Список літератури.

1. Ризик (risk) / Короткий оксфордський політичний словник. За ред. І.Макліна, А.Макмілана. – К.: «Основи», 2006. – 792 с.
2. Лукашевич М., Недюха М. Суспільство ризику / М.Лукашевич, М.Недюха // Соціологічна енциклопедія. Укладач Городяненко В.Г. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
3. Beck's Theory of Risk Society of Modernity: Definition and Speciality of Risk Society [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yourarticlelibrary.com/sociology/becks-theory-of-risk>.
4. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У.Бек [пер. с нем. В.Седельника, Н.Федоровой]. – М.: Прогресс-Традиция, 2000.
5. Anthony Giddens' and Ulrich Beck's conceptions of risk. November 27, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://multimediateeek.wordpress.com/2015/11/27/anthony-giddens-and-ulrich-becks-conceptions-of-risk/>.
6. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е.Гіденс [пер. з англ. Н.Поліщук]. – К.: Альтпрес, 2004. – 100 с.
7. Крутій В.О. Трансформація політичної системи суспільства в умовах гібридної війни: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / В.О. Крутій; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2018. – 19 с.
8. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. Под ред. Г.П. Сытника. – К.: НАГУ при Президенте Украины, 2012. – 496 с.
9. Сітарський С.М. Інституціоналізація діяльності органів державної влади щодо врегулювання політичних конфліктів у контексті національної безпеки України: автореф. дис... канд. наук держ. управління: 25.00.01 / С.М. Сітарський; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2018. – 20 с.
10. Про національну безпеку України / Закон України від 21.06.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
11. Про основи національної безпеки України / Закон України від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

References.

1. Ryzik (risk) / Short Oxford Political Dictionary. Ed. I.Maklin, A.Makmilan, «Osnovy», 2006, Kyiv, Ukraine, P. 792.

2. Lukashevych, M. and Nediukha, M. (2008), *Society of Risk / Sotsiologichna entsyklopediia* [Sociological Encyclopedia], Akademvydav, Kyiv, Ukraine, P.456.
3. Becks Theory of Risk Society of Modernity: Definition and Speciality of Risk Society, [Online], available at: <http://www.yourarticlelibrary.com/sociology/becks-theory-of-risk>.
4. Bek, U. (2000), *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu* [Risk Society. On the way to another modernist], Progress-Tradiciya, Moscow, Russia.
5. Anthony Giddens and Ulrich Becks conceptions of risk. November 27, 2015, [Online], available at: <https://multimediageek.wordpress.com/2015/11/27/anthony-giddens-and-ulrich-becks-conceptions-of-risk/>.
6. Hidens, E. (2004), *Nestrymnyi svit: yak hlobalizatsiia peretvoriuie nashe zhyttia* [Unrestrained world: how globalization transforms our lives], Altpres, Kyiv, Ukraine, P.100.
7. Krutii V.O. (2018), "Transformation of the political system of society in a hybrid war", Ph.D. Thesis, 23.00.02, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korytsoho NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, P.19.
8. Sytnika, G.P. (2012), *Gosudarstvennoe upravlenie v sfere nacional'noj bezopasnosti: slovar'-spravochnik* [State administration in the field of national security: vocabulary-directory], NAGU pri Prezidente Ukrainy, Kyiv, Ukraine, P. 496.
9. Sitarskyi, S.M. (2018), "Institutionalization of the activity of state authorities in relation to the settlement of political conflicts in the context of national security of Ukraine", Ph.D. Thesis, 25.00.01, Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine, P.20.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
12. President of Ukraine (2015), Decree of the President of Ukraine "On the Strategy of National Security of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2019 р.